

Голові Верховної Ради України
А. Парубію
Народному депутату України
Домбровському О. Г.

На Лист 11/10-1483 від 18.11.2016 р.

Депутатський запит народного депутату Домбровського О.Г., оголошений на засіданні Верховної Ради України 18.11.2016 р. (вх. № 121-01-2146 від 24.11.2016 р.), розглянуто на сумісному засіданні кафедр цивільного права № 1 та господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, за результатами якого, повідомляємо наступне:

Кожна особа, як власник, відповідно до частин 1 та 2 ст. 319 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК) володіє, користується і розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. Таким чином, особа вправі самостійно, добровільно за своїм розсудом розпорядитися і належними їй на праві власності грошовими коштами, зокрема, надати їх в позику, внести як вклад на депозитний рахунок банку або кредитної спілки тощо.

І. До банківських послуг, які надаються на підставі банківської ліцензії відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III належить залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб.

Правовому регулюванню відносин, пов'язаних з укладанням, виконанням та реалізацією прав та обов'язків сторін договору банківського вкладу (депозиту) присвячений § 3 гл. 71 ЦК. Так, відповідно до ч. 1 ст. 1058 ЦК за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором.

Для забезпечення захисту інтересів фізичних осіб - вкладників комерційних банків, створення фінансових можливостей для відшкодування їм коштів у разі неможливості виконання банками вимог вкладників щодо повернення коштів, Указом Президента України «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб-вкладників комерційних банків України» від 10.09.1998 р. № 996 передбачалось створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (надалі - Фонд). На сьогодні повноваження Фонду, порядок виплати Фондом відшкодування за вкладами, правові, фінансові та організаційні засади функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб встановлюються Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 р. № 4452-VI (надалі – Закон № 4452-VI), яким також регулюються відносини між Фондом, банками, Національним банком України, визначаються повноваження та функції Фонду

щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків. Метою даного Закону є захист прав і законних інтересів вкладників банків, зміцнення довіри до банківської системи України, стимулювання залучення коштів у банківську систему України, забезпечення ефективної процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку та ліквідації банків (ч. 2 ст. 1).

За змістом пунктів 3 та 4 ст. 2 Закону № 4452-VI вкладом визнаються кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті, які залучені банком від вкладника (або які надійшли для вкладника) на умовах договору банківського вкладу (депозиту), банківського рахунку або шляхом видачі іменного депозитного сертифіката, включаючи нараховані відсотки на такі кошти, а вкладником є фізична особа (у тому числі фізична особа - підприємець), яка уклала або на користь якої укладено договір банківського вкладу (депозиту), банківського рахунку або яка є власником іменного депозитного сертифіката.

Фонд гарантує кожному вкладнику банку відшкодування коштів за його вкладом. Фонд відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи відсотки, станом на день початку процедури виведення Фондом банку з ринку, але не більше суми граничного розміру відшкодування коштів за вкладами, встановленого на цей день, незалежно від кількості вкладів в одному банку. Сума граничного розміру відшкодування коштів за вкладами не може бути меншою 200000 гривень (ч. 1 ст. 26 Закону № 4452-VI).

Таким чином система гарантування вкладів фізичних осіб поширюється виключно на відносини за участю банків.

Слід зауважити, що з прийняттям Верховною Радою України 15.11.2016 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відшкодування фізичним особам через систему гарантування вкладів фізичних осіб шкоди, завданої зловживаннями у сфері банківських та інших фінансових послуг» № 1736-VIII (надалі – Закон № 1736-VIII), були внесені зміни до Законів України «Про банки і банківську діяльність», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. № 2664-III та «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Так, у разі виконання банком функцій повіреного, агента, іншого представника або посередника із залучення коштів фізичних осіб на користь третіх осіб (включаючи небанківські фінансові установи) банк, відповідно до ч. 5 ст. 55 Закону України «Про банки і банківську діяльність», зобов'язаний попередньо ознайомити у письмовій формі фізичних осіб про те, що такі кошти не є банківським вкладом фізичної особи, на який поширюються гарантії, встановлені Законом № 4452-VI.

Якщо при цьому мало місце порушення вказаної вимоги і банком не було поінформовано фізичну особу під розпис про непоширення на такі кошти гарантій, передбачених Законом № 4452-VI, до вкладу прирівнюються кошти, які залучені від фізичної особи як позика або вклад до небанківської фінансової установи через банк, що виступив повіреним за відповідним договором і на день набрання чинності Законом № 1736-VIII віднесений до категорії неплатоспроможних, а фізична особа, яка розмістила, надала такі кошти,

прирівнюється до вкладника (п. 15 розд. Х «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 4452-VI).

Як зазначено в пояснювальній записці до проекту Закону № 1736-VIII, він розроблений «з метою забезпечення захисту прав фізичних осіб, які були **ошукані за посередництвом банків**, вирішення питання щодо відшкодування їм коштів, а також для та запобігання таким зловживанням у майбутньому, оскільки останнім часом мають місце випадки зловживань довірою громадян із використанням банків. Зокрема, набула розповсюдження схема, за якою у приміщеннях банку фізичним особам пропонується укладати не договори банківського вкладу з банком, а договори позики з небанківськими фінансовими установами через повіреного, яким виступає банк. При цьому з метою введення в оману споживачів щодо дійсного предмета договору банк відкриває кожному клієнту банківський рахунок, з якого в подальшому кошти перераховуються на рахунки небанківських фінансових установ. Крім того, зловживаючи низьким рівнем правової та фінансової культури фізичних осіб, особливо людей пенсійного віку..., банком не надавалася таким особам чітка та однозначна інформація про те, що на кошти, залучені як позика до небанківської фінансової установи, не поширюються гарантії щодо їх відшкодування».

Наведене свідчить, що Закон № 1736-VIII поширив дію Закону № 4452-VI на

1. кошти, які залучені від фізичної особи як позика або вклад до небанківської фінансової установи через банк, що виступив повіреним за відповідним договором і на день набрання чинності Законом № 1736-VIII віднесений до категорії неплатоспроможних, (прирівнюється до вкладу у розумінні п. 3 ст. 2 Закону № 4452-VI);

2. фізичну особу, яка розмістила, надала такі кошти (прирівнюється до вкладника у розумінні п. 4 ст. 2 Закону № 4452-VI), за умови, якщо при цьому банком не було поінформовано фізичну особу під розпис про непоширення на такі кошти гарантій, передбачених цим Законом № 4452-VI.

Це свідчить про те, що держава приділяє особливу увагу захисту прав і законних інтересів вкладників банків, зміцнення довіри до банківської системи України, стимулювання залучення коштів у банківську систему України.

II. Ринок позичкового капіталу в Україні представлений не тільки банками, а й небанківськими фінансово-кредитними установами, зокрема і такими як кредитні спілки. Таким чином, фізична особа вправі реалізувати свої повноваження власника також шляхом внесення належних їй грошових коштів на депозитний рахунок кредитної спілки, оскільки останні покликані задовольняти потреби членів суспільства у грошових ресурсах, надаючи короткострокові кредити.

Правову базу діяльності кредитних спілок в Україні формують як загальні, так і спеціальні нормативно-правові акти. Зокрема, Конституція України, ГК України, ЦК України, Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 р. № 2658 – III, Закон

України «Про кредитні спілки» від 20 грудня 2001 № 2908-III (надалі – Закон № 2908) та підзаконні акти, прийняті переважно Нацкомфінпослуг.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону № 2908 кредитна спілка визначається як неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах із метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. Кредитна спілка визнається фінансовою установою, виключним видом діяльності якої є надання фінансових послуг, передбачених вказаним Законом (ч. 2 ст. 1). Крім цього вона віднесена до окремої категорії фінансових установ – кредитних, які мають право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик.

Визначальні законодавчі ознаки кредитних спілок закріплені й у ст. 130 ГК України, якою кредитна спілка визначається як неприбуткова організація, заснована громадянами у встановленому законом порядку на засадах добровільного об'єднання грошових внесків із метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні й наданні інших фінансових послуг.

Діяльність кредитної спілки із залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки, а також інші види діяльності відповідно до закону, підлягає ліцензуванню (ч. 5 ст. 8 Закону № 2908).

Для отримання фінансових послуг від кредитної спілки, необхідно стати її членом, що передбачає сплату особою вступного та обов'язкового пайового внесків у порядку, передбаченому статутом кредитної спілки (ст. 10 Закону № 2908).

Кредитна спілка відповідно до свого статуту залучає на договірних умовах внески (вклади) своїх членів на депозитні рахунки як у готівковій, так і в безготівковій формі. Внеском (вкладом) на депозитний рахунок є грошові кошти, внесені до кредитної спілки її членами на договірних умовах на визначений строк або на вимогу та під процент на умовах видачі на першу вимогу або повернення зі спливом встановленого договором строку (ч. 1 ст. 21 Закону № 2908).

Внески (вклади) членів кредитної спілки на депозитні рахунки, а також нарахована на такі кошти та пайові внески плата (проценти) належать членам кредитної спілки на праві приватної власності (ч. 1 ст. 23 Закону № 2908).

Сума внеску (вкладу) на депозитний рахунок, строки дії договору залучення внеску (вкладу) члена кредитної спілки на депозитний рахунок, умови залучення та повернення внеску (вкладу) на депозитний рахунок, а також нараховані на такі внески (вклади) на депозитний рахунок проценти (плата) визначаються між кредитною спілкою та членом кредитної спілки на договірних умовах.

На внески (вклади) на депозитний рахунок кредитної спілки не поширюються гарантії, встановлені Законом № 4452-VI. Водночас вони можуть страхуватися. Певною гарантією повернення внесків (вкладів) з депозитних рахунків кредитної спілки є формування нею резервного капіталу.

Зазвичай, розмір плати (процентів), яка нараховується на внески (вклади), що знаходяться на депозитних рахунках членів кредитної спілки, перевищує розмір процентів на банківський вклад.

Враховуючи, що фізична особа реалізує своє право розміщення належних їй коштів на вкладних (депозитних) рахунках банків та кредитних спілок на добровільних засадах, самостійно обирає спосіб реалізації свого права, будь-яка дискримінація однієї категорії вкладників по відношенню до іншої – відсутня. «Ошукані вкладники банків - «посередників»» зверталися для одержання фінансових послуг до банків, у приміщеннях яких укладалися відповідні договори та передавалися кошти безпосередньо працівникам банків. При цьому ймовірність неправильного усвідомлення правової сутності відносин таким вкладником з банком, в тому числі і щодо гарантування «вкладнику такого банку» відшкодування Фондом коштів за їх вкладами, є досить значною.

Водночас відносини вкладника з кредитною спілкою визначаються укладеним між ними договором. В силу особливостей правового статусу кредитної спілки, вона не залучена до системи гарантування вкладів фізичних осіб, про що вкладники кредитної спілки як її члени мають усвідомлювати.

Висновок: Враховуючи наведене, по-перше, «включення до переліку осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» вкладників кредитних спілок, яких не було поінформовано під розпис про непоширення на такі кошти (вклади) гарантій, передбачених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»», як вбачається, не є у достатній мірі обґрунтованим і доцільним. Учасниками Фонду є банки, участь яких і сплата відповідних зборів до Фонду є обов'язковими, оскільки збори (початкові, регулярні, спеціальні) є джерелом формування коштів Фонду. Кредитні спілки не є учасниками цього Фонду.

По-друге, у подальшому це може привести до конфлікту інтересів вкладників банку при умові, якщо ним навіть відшкодовані кошти у граничному розмірі за вкладом, який був значно більшим ніж 200000 грн., і членів кредитної спілки.

Завідувач кафедри цивільного права №1

проф. В. Борисова

Завідувач кафедри господарського права

проф. Д. Задихайло